

Rozwój kostiumu baletowego w okresie Baroku koniec XVI - XVII w.

W okresie baroku na potężnych i bogatych dworach państw europy (Francja, Niemcy, Hiszpania , Anglia) sztuka była monumentalna, a przepych miał podkreślać siłę władców – stąd jej zależność od ich zasobów finansowych i protektoratu.

We Francji grupa humanistów Plejada (stowarzyszenie siedmiu poetów , połowa XVII w.) dążyła do stworzenia widowiska na wzór greckich tragedii, łączącego poezję, muzykę i taniec w jedną całość z udziałem tańczących chórów greckich. Balet stał się widowiskiem złożonym z arii solowych, pieśni chóralnych, monologów i dialogów, utworów muzycznych, tańców solowych i zespołowych, pantomimy i akrobatyki. Pieśni i wiersze wyjaśniały treść baletu, a tematyka pochodziła głównie z literatury greckiej i rzymskiej. Obowiązywała alegoria słowna i alegoria postaci : Atena – mądrość, Jowisz – władca lub takie pojęcia jak prawda, cnota itp.

Cechy baroku wpłynęły na widowiskową stronę baletu – królował nadmiar ozdób, jaskrawe efekty, sztuczność i napuszenie. Widowiska stawały się wspaniałą paradą mitologicznych i symbolicznych postaci w maskach , niezwykłych kostiumach wśród pięknych dekoracji i efektów scenicznych.

Alegoryczne kostiumy były mieszanką ówczesnych ubiorów, starożytnych ornamentów i rekwizytów symbolizujących daną postać, np. Wiatr miał wiatraki na głowie, Furie trzymały w rękach splety węży itp.

1. kostium muzyki

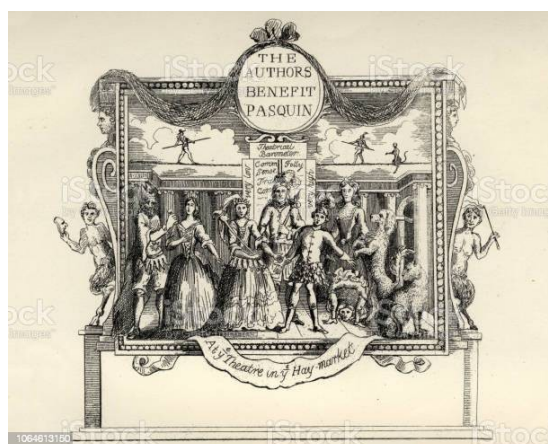
2. kostium syreny

W kostiumach stosowano najlepsze tkaniny, jedwabie, aksamity, koronki, srebrne i złote maski, pióropusze, peruki, prawdziwe klejnoty.

Sprawnie operowano dekoracjami, znano maszyny miotające ogień, rozlewające wodę, unoszące grupy tancerzy w górę. Dworskie przedstawienia baletowe miały podział na akty, a te na sceny (entrees) – wejścia poszczególnych grup wykonujących taniec zespołowy lub scenę pantomimiczną, wesołe skecze postaci groteskowych, sceny rzemieślnicze lub wiejskie, atrakcje cyrkowe a nawet występy żywych zwierząt. Odpowiednio do rodzaju występu stosowano różnorodne kostiumy. Był to prototyp późniejszego divertissement baletowego. Drugą część widowiska stanowił tzw. grand ballet (wielki balet) z udziałem wszystkich wykonawców, gdzie wykonywano szereg tańców figurowych z udziałem króla (Ballet de Roi – balet króla) lub królowej (Ballet de la Reine – balet królowej). Co ciekawe w baletach króla role żeńskie wykonywali mężczyźni w przebraniach kobiecych. Balet był oglądany z góry – scena znajdowała się na dole sali – stąd rozwój geometrycznych ewolucji układających się w skomplikowany rysunek tańca, a nawet monogramy zaproszonych gości. Natomiast muzyka baletowa nie stała na wysokim poziomie i tworzona była przez nadwornych skrzypków lub nauczycieli tańca.

3. Instrumenty XVII w. wiola i pouschette

4. scena teatralna w czasach baroku

Francja

W XVII w. Paryż staje się stolicą baletową świata. Balety występowały w kilku odmianach :

improwizowane balety-maskarady – wesołe zabawy organizowane przez dworzan z określonym tematem np. balet mały, balet szachów itp. Ustalano temat, przebrania i kolejność tańców po czym przedstawiano to w sali pałacowej

balety konne – polegające na zmianie miejsc i tworzeniu figur przez jeźdźców na koniach

5. Le Grand Carrousel donné par Louis XIV dans la cour des Tuileries à Paris 1662 r.

balety melodramatyczne – składające się z powiązanych akcją entrees i zakończonych grand ballet. Zawierały recytacje i pieśni i były formą przejściową między baletem a operą.

Przykłady : *Ballet de la Delivrance de Renaud* (Balet o uwolnieniu Rinalda, **1617**) , *Ballet de l’Aventure de Tancrede dans la Foret Enchantee* (Balet o przygodach Tankreda w zaczarowanym lesie, **1619**).

O baletach tych czasów pisał **Claude Franois Menestier (1631-1705)** w książce *Des Ballets Anciens et Modernes selon des Regles du Theatre* (O baletach dawnych i nowych według reguł teatru, **1682**) zawierającej wykaz baletów oraz mówiącej o kompozycji , stylu wykonania, dekoracjach i muzyce.

Ballets a entrees - składające się z różnych scen pantomimicznych, recytacji, śpiewów bez powiązania dramatycznego. Co ciekawe , niezależnie od tematu zawsze występowali w nich Indianie, Turcy, Maurowie, części świata, demony, fauni , błazny, złodzieje , sędziowie, lekarze, zwierzęta itp. zaopatrzeni w odpowiadające im rekwizyty i odgrywający krótkie scenki . Układali je nadworni **maistres a danser** – mistrzowie tańca (nie używano jeszcze tytułu baletmistrzów), a wykonywali zawodowi tancerze i akrobaci.

6. Wizerunek nauczyciela tańca (Maistre Dancer)

Prawdziwy rozkwit balet dworski przeżył w czasach **Ludwika XIV nazywanego Królem Słońca (1638-1715)** , który sam pobierał od młodości lekcje baletu, był zamięłowanym tancerzem i uważał, że sztuka baletowa powinna służyć wychowaniu moralnemu ludzi i budzić szacunek do potęgi państwa.

Do 1670 r. król sam występował w widowiskach.

7. Król Ludwik XIV na scenie

Ludwik XIV przyciągał również i otaczał opieką twórców m.in. kompozytora **J.B.Lully'ego**, tancerzy **Beauchampa** i **Pecoura**, poety **I. Benserade**, co podnosiło poziom artystyczny widowisk.

8. Joan Baptiste Lully

10. Beauchamp

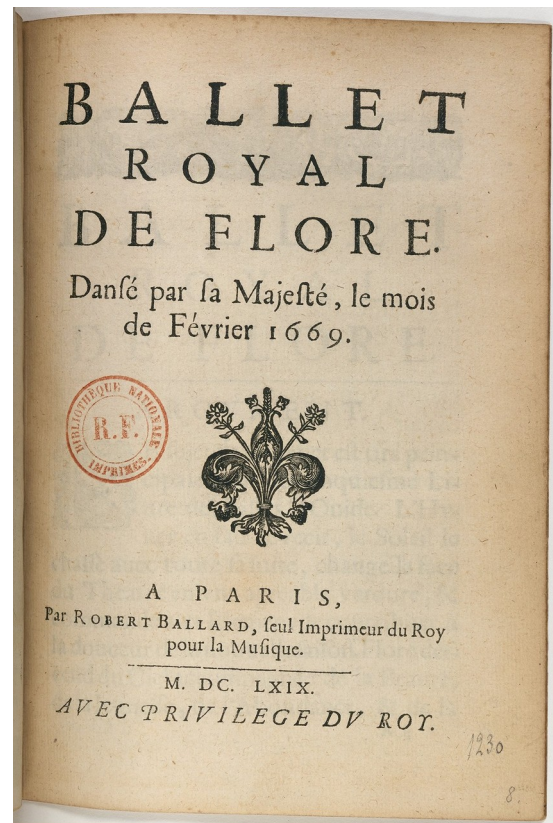
9. Louis Pecour

Najsłynniejsze widowiska tego okresu to *Cassandra* (Kasandra, 1650), *Ballet de la Nuit* (Balet nocy, 1653) i *Ballet de Psyche* (Balet Psyche, 1656).

11.

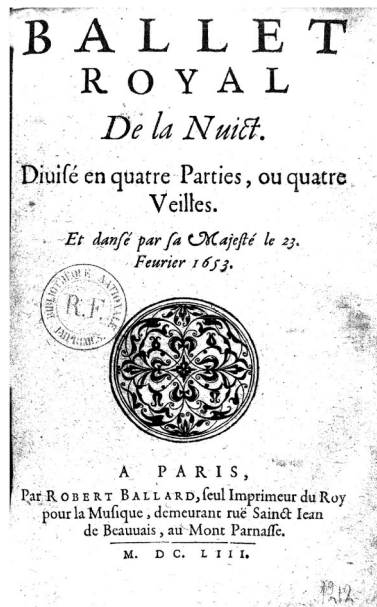
Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

12.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

11. - 13. Balety króla - karty tytułowe

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

14. Projekt dekoracji do Baletu Nocy przygotowane przez Henry'ego de Gissey'a

13. Balet Nocy 1653

Warto tutaj wspomnieć o kostiumach króla. Projekty kostiumów oraz scenografię wykonał [Henry de Gissey \(1621-1673\)](#) Jak wspomina recenzja kostiumy zachwyciły widzów. Zachowały się szkice owych kostiumów i rzeczywiście mogą zachwycić ilością drobiazgowych symbolicznych detali. Wykonane z najwyższej jakości jedwabi oraz aksamitów, gazy, muślinów, haftowanych złotem, i srebrem, dekorowanych drogimi kamieniami, wszystko to miało symbolizować nowego silnego władcę. Na ilustracji widać młodego króla w aureoli złocistej i promienistej korony, jego złoty strój daje wrażenie jakby cały był wykonany ze złota, na tunice widać emblemy słońca i promieni, spódniczka tuniki także imituje promienie, widać je nawet na podwiązkach i sprzączkach kostiumu króla Słońce.

15. Kostium Apollina dla Ludwika XIV

16. Kostium Apollina dla Ludwika XIV

Henry de Gissey przygotował do Baletu Nocy 129 kostiumów – dla króla i innych tancerzy. Poniżej kilka jego projektów.

17. wojownik z Afryki

18. Wiedźma

19. Dworzanin

20. Poławiacz koralu

21. Kostium Herkulesa

22. Kostium dla króla

23. Lutnisty

24. Zwycięstwo nauki nad sztuką

25. Wojownik

26. Męski zespół baletowy króla Ludwika XIV

W 1658 r. król zatwierdził **statut pierwszego zrzeszenia nauczycieli tańca**, a w 1661 r. założył **Królewską Akademię Tańca**. Niestety nie przyczyniła się ona do rozwoju sztuki tanecznej – była skostniała, tradycyjna, nie dopuszczała nowości i skupiała się na udzielaniu lekcji arystokracji.

27. Rodzina Ludwika XIV

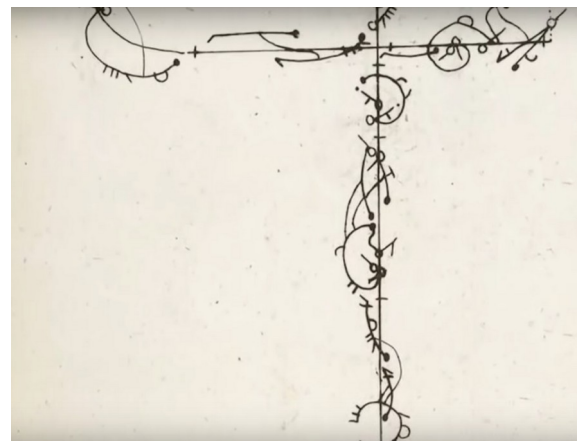
Duże zasługi dla rozwoju tańca miał natomiast członek założonej w 1669 r. **Królewskiej Akademii Muzyki Pierre Beauchamp (1636-1705)** – znakomity tancerz, pierwszy oficjalny **maitre de ballet** (baletmistrz). Opracował on zasady stylu nobile (szlacheckiego) tańca francuskiego, usystematyzował pięć podstawowych pozycji nóg i zwracał uwagę nie tylko na rysunek, ale i technikę wykonania tańca.

28. Pierre Bauchamp jako chirurg w kostiumie wg H.Gissey

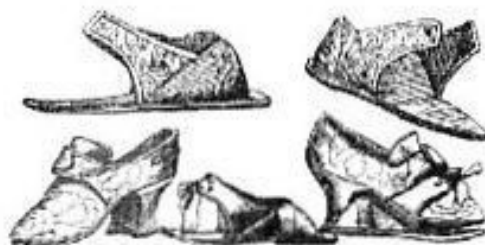
29. Przedstawienie pozycji nóg

30. Próba notacji kroków tancerza – tu dla Ludwika XIV

Pod koniec panowania Ludwika XIV rozpoczął się rozwój baletu z udziałem zawodowych artystów. Kobiety, które jako zawodowe tancerki pojawiły się po raz pierwszy w **1681 r.** w balecie *Le triomphe de l'amour*, obejmowały stopniowo główne role. Spowodowało to konieczność skrócenia sięgających do ziemi, ciężkich szat i zastąpienia obuwia na wysokim obcasie płaskimi pantofelkami.

31. Patynki i buty – XVII w.

Anglia

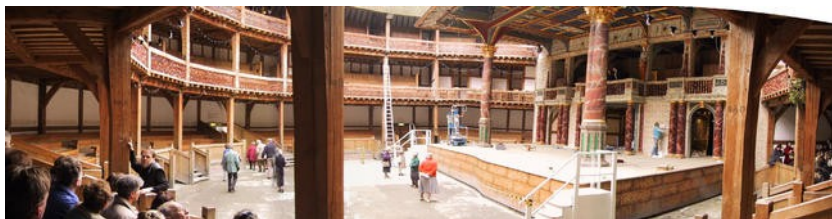
W Anglii tego okresu baroku sztuka dworska miała podobne zadania jak we Francji. Na dworze królewskim pracowali najlepsi artyści angielscy i stworzono narodową **formę baletu dworskiego zwaną mask**. Byli to m.in. autor tekstów John Milton, reżyser Ben Jonson i architekt Inigo Jones tworzący niezwykle efekty sceniczne.

32. Scena w teatrze barokowym

Mask to były niewielkie obrazki sceniczne połączone tekstami literackimi na cześć króla. Miały charakter maskrad, a taniec stanowił ich najważniejszy składnik. Inaczej niż we Francji zaczynały się od mask króla lub mask królowej, następnie przedstawiano nieskomplikowaną pantomimę z intrygą miłosną i aluzjami politycznymi, potem następowała część fantastyczna z przepychem kostiumów i dekoracji, a wszystko kończyła część groteskowa (antimask) z udziałem artystów zawodowych. Włączano również elementy ludowe jako oryginalną niespodziankę. Przykłady: Irlandzki mask dworski 1613, gdzie odtąńczono irlandzki taniec jig i wystąpiły postacie z fantastycznej krainy księżycy, mask Chlorida 1631, gdzie przedstawiono taniec Błyskawic w połyskliwych szatach, taniec Deszczu – postacie miały mokre włosy, dzbany z wodą, którą rozpryskiwały dookoła, tańce Śniegu – tancerze wystąpili z białymi włosami i brodami, mask Comus z muzyką Henry Lawes'a 1634 r. – uczestnicy – arystokraci po wykonaniu na scenie baletu schodzili na widownię i zapraszali widzów do tańca, po czym wracali na scenę, aby dokończyć przedstawienie. Przedstawienia te miały bardzo wysoki poziom strony technicznej

(światło, rozsuwane kotary, różnorodne, zmieniane dekoracje, platformy umożliwiające podnoszenie i opuszczanie grup tancerzy i były potem wykorzystywane m.in. w teatrze Szekspira Globe.

33. Scena w odbudowanym Teatrze Globe (teatr Szekspira)

34. Teatr Globe z zewnątrz

Włochy

W wieku XVII Włochy straciły na znaczeniu i potęgę, jednak nadal na dworach książęcych i patrycjuszowskich odbywały się monumentalne uroczystości dworskie – maskarady, intermedia i balety konne. Brała w nich udział ogromna liczba wykonawców w wyszukanych kostiumach a całość uświetniały pomysłowe efekty sceniczne. Widowiska te stanowiły załóżek **opery włoskiej**, która stała się groźną konkurencją dla sztuki baletowej, choć pierwsi kompozytorzy oper włoskich umieszczali w nich wstawki baletowe. Ze względu na wielką liczbę wykonawców zawodowych nastąpił szybszy rozwój sztuki tanecznej, doskonalono i systematyzowano techniki tańca.

Hiszpania

W Hiszpanii na dworze królewskim również rozwijał się teatr dworski, a przedstawienia przybrały odrębny narodowy charakter tzw. **danzas habladas** (tańce mówione). Podstawę stanowiły tańce pochodzenia ludowego (fandango, bolero, seguidilia, jota) lub pochodzące z kolonii (sarabanda, chaconne) łączone na scenie z recytacją wierszy na cześć króla. W przedstawieniach brali udział członkowie rodziny królewskiej i arystokracji, a przepych kostiumów i dekoracji nie ustępował Francji i Włochom.

Niemcy i Austria

W XVII w. do tych krajów zaczęły dochodzić wpływy włoskie i francuskie, ale podstawą uroczystości były zwyczaje ludowe – stąd maskarady, zabawy pasterskie, wiejskie wesela i festyny oraz Wirschaften (gospodarstwa). Uczestnicy, łącznie z cesarzem i cesarzową, przebierali się w stroje ludowe i oprócz tańców dworskich wykonywali tańce ludowe, a wszystko to w pięknych dekoracjach i kostiumach. W 1698 r. w ten sposób uczczono wizytę w Wiedniu cara Piotra I – cesarz wystąpił jako oberżysta w otoczeniu dworu w strojach ludowych.

Rosja

Pierwsze baletowe przedstawienie *Balet o Orfeuszu i Eurydyce* odbyło się w **1673 r.** dla cara Aleksandra. Składało się ono z arii wokalnych, muzyki instrumentalnej, pantomimy, tańców w wykonaniu aktorów rosyjskich wykształconych przez pastora Johanna Gregori.

Od 1675 r. istniał **stały teatr dworski** i występowały w nim przyjezdne zespoły artystyczne ze sztukami zawierającymi wstawki baletowe.

Polska

Sztuka baletowa zaistniała w Polsce za sprawą **króla Władysława IV Wazy**. Podczas pobytu we Florencji w 1625 r. został on uhonorowany przedstawieniami na jego cześć. Było to przedstawienie o męczeńskich losach św. Urszuli, gdzie Rzymianie walczyli z Hunami, były pochody diabłów i aniołów oraz walka Archanioła Michała z Plutonym królem piekieł. Wykonano również balet żołnierski. Inne przedstawienie to *La liberazione di Ruggiero dall'Isola d'Alcina* (Wybawienie Rogera z wyspy Alciny do muzyki Francesca Caccini, **1625**) a następnie balet dam i balet konny. Na pożegnanie z kolei odbyła się w pałacu festa della barriera (bariera, balet żołnierski) pt. *Pierwszeństwo dam*.

35. Gobelin przedstawiający barokowy bal

Królewicz tak był zauroczony, że sprowadził do Polski włoskich artystów i z okazji ślubu z Cecylią Renatą w r. 1627 odbyło się pierwsze przedstawienie włoskie - opera *Święta Cecylia* z intermediami tanecznymi postaci mitologicznych i saltem gladiatorским (rodzaj bariery, baletu wojennego) z udziałem paziów dworskich.

36. Cecylia Renata, żona Władysława IV Wazy

37. Król Władysław IV Waza

38. Władysław IV Waza z żoną Cecylią i bratem Kazimierzem, Jan Matejko 1860

W roku 1628 wystawiono na Zamku Warszawskim włoski balet pt. „Wybawienie Rogera z wyspy Alcyny”. W latach następnych wystawiano widowiska baletowe pod protektoratem królowej z udziałem panien dworskich i paziów, improwizowane komedie maskaradowe z tańcami i krótkie baleciki, jako wstęp do balu dworskiego.

39. Karta tytułowa programu do baletu pt. Wybawienia Rogera z wyspy Alcyny”

Jednym z najsłynniejszych widowisk była *L’Africa supplicanta* (Afryka błagająca, 1638) z udziałem Małgorzaty Catanea , włoskiej śpiewaczki w roli Murzynki (jechała na słoniu w otoczeniu baletowego orszaku).

„**Tanczmaistrami**” na dworze Zygmunta III Wazy , ojca Władysława IV Wazy , byli m.in.: przybyły z arcyksiężniczką Anną z Grazu **Ambrosio Bontempo** (Bontempi, być może tożsamy z „tanecznikiem” zabranym do Szwecji w 1593 r.), a nadto **Georg Dobna** (m.in. w latach 1626 i 1628) oraz **Paul Bärtmann** (Betmann, Bätmann, od lutego 1629 r.). Zatrudniano też specjalistów niższej rangi – przynajmniej od 1 czerwca 1596 roku do 30 listopada 1597 roku na dworze działał nauczyciel tańca dla paziów, podpisujący się jako **Pietro da Mell** (Petter von Mell, Demel). Przez niemal cały okres panowania Władysława IV rozrywkę zapewniał zespół baletowy. Stanowisko jednego z głównych mistrzów tańca (a wszystko wskazuje, że było ich każdorazowo przynajmniej dwóch) zajmował **Santi Ventura**, przyszły choreograf nadworny cesarza Leopolda I.

Na dostosowane do tańca, a więc wygodne i lekkie kostiumy składały się nierzadko papierowe zbroje i woskowe maski; przewodzący grupie Murzynów Jan Kazimierz (1663) stosował zapewne ciemną pastę/ barwnik na twarz.

W 1643 r. otwarto stały teatr w południowym skrzydle zamku królewskiego w Warszawie i przedstawienia odbywały się już stale.

40. Przedstawienie w ogrodach królewskich

Maria Ludwika , żona króla Jana Kazimierza, preferowała z kolei przedstawienia na wzór francuskich baletów dworskich – w 1654 r. odbył się Balet królewski, gdzie występowały dworki królowej jako pasterki, żniwiarki, myśliwe i winiarki. Teksty pieśni napisał poeta Andrzej Morszczyński. Balety dworskie wchodziły również w skład różnych uroczystości , np. podczas koronacji Jana III Sobieskiego.

Bibliografia :

Tekst na podstawie książki „Krótki zaryshistorii tańca i baletu” Irena Turska

Ilustracje za :

1, 2 - 3.bp.blogspot.com

3. - pinterest.com

4. - istockfoto.com

5. - fr.wikipedia.com

6. - modnahistoria.pl

7. - Maurice-Leloir-Le-Roy-soleil-Le-ballet-de-la-nuit commons.wikipedia.org

8. - J.B.Lully lookandlearn.com

9. - Louis-Guillaume Pécour en.wikipedia.org

10. - nl.m.wikipedia.org

11-13. gallika.bnf.fr

14. [Henri Gissey](#) The Ballet of the Night 1653 za 1st-art-gallery.com